

Tartu Ülikool
Psühholoogia instituut

Sheila Kolk

**KIINDUMUSSUHTE JA VANEMLIKU PÄDEVUSE NING KÄITUMISPROBLEEMIDE
VAHELINE SEOS KAHEAASTASTEL LASTEL**

Uurimistöö

Juhendaja: Astra Schults

Läbiv pealkiri: Kiindumussuhte ja vanemliku pädevuse seos käitumisprobleemidega

Tartu 2016

**Kiindumussuhte ja vanemliku pädevuse ning käitumisprobleemide vaheline seos
kaheaastastel lastel**

Kokkuvõte

Käesoleva töö raames uuriti seost kiindumussuhte, vanemliku pädevuse (sealhulgas selle komponentide vanema rahulolu ja efektiivsuse) ning laste käitumisprobleemide vahel; ühtlasi uuriti lastehoiu mõju käitumisprobleemidele kaheaastastel lastel. Kasutati kolme küsimustikku ("Vanemliku pädevuse skaala" – *PSOC*, Thornberry "Lapse ja vanema vaheline kiindumus" ning "Tugevuste ja raskuste küsimustik" – *SDQ*). Valimisse (N=176) kuulusid kaheaastaste laste vanemad, kellega kontakteeruti läbi suhtlusvõrgustiku *Facebook* ning läbi internetipõhise küsimustiku edastamise Tallinna, Tartu ja Pärnu lastesõimesse 2015./2016. õppeaastal. Korrelatsioonanalüüsiga leiti, et tugevam kiindumussuhte tase ja kõrgem vanemlik pädevus seostusid oluliselt vähesema käitumisprobleemide esinemisega. Regressioonanalüüsis osutusid olulisemateks käitumisprobleemide ennustajateks vähesed kiindumussuhte, vanema rahulolu ja lapse prosotsiaalsuse näitajad. Lastehoius veedetud aja ning käitumisprobleemide vahel seost ei leitud.

Märksõnad: kiindumussuhe, vanemlik pädevus, käitumisprobleemid

The association between attachment, parental competence and behavioural problems in two year olds

Abstract

This study investigated the association between attachment, parental competence (including its components parent satisfaction and effectiveness) and behavioural problems; also the influence of daycare on behavioural problems among two year olds. Three questionnaires were used (The Parenting Sense of Competency Scale – *PSOC*; Thornberry's "Attachment to Child" and "Strengths and Difficulties Questionnaire" – *SDQ*). The participants were parents of the two year olds (N=176). They were contacted via social network *Facebook* and via delivering the questionnaire via Internet to the institutions of daycare in Tallinn, Tartu and Pärnu in 2015 – 2016. The correlational analysis revealed that higher level of attachment and higher parental competence were significantly associated with lower appearance of behavioural problems. In the regression analysis the most significant predictors of behavioural problems were low indicators of attachment, parental satisfaction and prosociality of the child. There was no association between the time spent in the daycare and behavioural problems.

Key words: attachment, parental competence, behavioural problems, conduct problems

Sissejuhatus

Kiindumussuhte seost käitumisprobleemidega on palju uuritud, kuna teema on oluline käitumisprobleemide ennetamise võimaluste leidmiseks. Kiindumussuhe algab varajases elus ning võib olla sekkumisega muudetav (Savage, 2014). Varasemad uuringud on kinnitanud, et käitumisprobleemidel esineb seos nii kiindumussuhte (*attachment*) (nt, Cyr, Pasalich, McMahon, & Spieker, 2014; Fearon, Bakermans-Kranenburg, van IJzendoorn, Lapsley, & Roisman, 2010; Savage, 2014; Tharner jt, 2012) kui ka vanemliku pädevusega (*parental competence*) (nt, Shelton jt, 1998; Johnston & Mash, 1989). Lisaks on leitud seos kiindumussuhte ja vanemliku pädevuse (nt, Mercer & Ferketich, 1990) vahel. Keeruline on leida aga kindlaid andmeid, kas käitumisprobleemide esinemise puhul on olulisemaks mõjutajaks kiindumussuhe või vanemlik pädevus. Lapse probleemne käitumine sageneb peale esimest eluaastat (Gardner & Shaw, 2008). Bowlby (1988) järgi kujuneb kiindumussuhe vanema ja lapse vahel esimese eluaasta jooksul. Seega on kaheaastaste laste puhul võimalik käsitleda käitumisprobleemide ja kiindumussuhte seoseid.

Kiindumussuhe

Bowlby (1988) kasutas mõistet kiindumussuhe, kirjeldamaks sidet, mis kujuneb varajases eas laste ja nende peamiste hooldajate vahel. Bowlbyga sarnaselt on kiindumussuhet defineerinud ka Thornberry (1987), kirjeldades seda kui vanema ja lapse vahelist suhet, sidet ning suhtlusmustrit (viidatud Lee, 2003). Kiindumussuhte toimimist selgitas Bowlby kiindumussüsteemi (*attachment system*) ja kiindumuskäitumise (*attachment behaviour*) kaudu, mis annavad võimaluse kiindumussuhte jälgimiseks ning hindamiseks (viidatud Cassidy, Jones, & Shaver, 2013). Kiindumussüsteem paneb lapse otsima lähedust tema hooldajaga (Duschinsky, 2015). Kiindumussüsteem aktiveerub, kui imik püüab saavutada hooldaja kaitset ja emotsionaalset toetust ning kiindumussüsteem suunab kiindumuskäitumise avaldumist (Duschinsky, 2015). Kiindumuskäitumisega (näiteks nutmine, naermine, roomamine) taotleb laps lähedust peamise hooldajaga, keda laps tajub maailmaga paremini hakkama saavat (Bowlby, 1988). Kiindumuskäitumine on paremini märgatav, kui laps on väsinud, hirmul või haige ning vajab lohutust ja hoolt (Bowlby, 1988). Kiindumuisik (*attachment figure*) on isik, kellega lähedust taotletakse, keda vajatakse turvalisuse tugipunktina (*secure base*), tänu millele laps saab turvaliselt maailma tundma õppida (Bowlby, 1988). Teadmine, et kiindumuisik on saadaval, annab lapsele tugeva ja püsiva turvatunde ning julgustab teda suhet jätkama (Bowlby, 1988). Suhe kiindumuisikuga loob sisemised töömudelid (*internal working models*) (Cassidy jt, 2013). Sisemised töömudelid luuakse, kui imikud meenutavad peamise hooldajaga seotud emotsionaalse sisuga sotsiaalseid kogemusi (näiteks emaga seostuv positiivne või hülgamiskogemus) ning need

hakkavad juhtima edaspidist kiindumuskäitumist suhtes kiindumusisikuga (Cassidy jt, 2013). Brethertoni (1995) järgi on sisemised töömudelid organiseeritud kognitiiv-afektiivsete psühholoogiliste struktuuride kogum, mis suunavad kiindumusisikuga koos olles mõtlemist, tundmist ja käitumist (viidatud Fearon jt, 2010). Bowlby (1988) järgi loob ema ja lapse vahelise suhte muster (mis on sisemiste töömudelite põhjal esimese viie eluaasta jooksul kujunenud) mudeli edaspidiste suhete loomiseks kaastelguga. Ka Thornberry (1987) leidis, et laste ja vanemate vaheline kiindumusmuster kandub üle teistele sotsiaalsetele suhetele (viidatud Lee, 2003), seega omistas ta kiindumussuhte Bowlby definitsiooniga sarnase sisu.

Erineva kiindumuskäitumise põhjal on võimalik määrata kiindumusstiili (*attachment style*), milleks on palju kasutatud Ainsworthi loodud võõra olukorra katset (nt, Cyr jt, 2014; Dallaire & Weinraub, 2007; Main & Solomon 1990). Katses jäetakse aastane laps ema lahkudes võõra isikuga katseruumi, kusjuures vastavalt lapse reageeringule ema naasmisel (näiteks nutt, ignoreerimine, lohutamatus või vastuoluline käitumine), määratakse kiindumusstiil (Main & Solomon, 1990).

Bowlby (1988) ja Ainsworth (1969) on kiindumussuhte mustri määramisel eristanud kolme põhilist kiindumusstiili. Esiteks turvaline kiindumussuhe (*secure attachment*), kus indiviid on kindel, et tema vanem (või peamine hooldaja või kiindumusisik) on saadaval, mis võimaldab lapsel julgelt maailma avastada – selline suhe luuakse vanema poolt, kes reageerib hoolivuse ja armastusega lapse signaalidele. Teine stiil on ebaturvaline-ambivalentne (*insecure ambivalent/resistant*), kus indiviid pole kindel, kas vanem on saadaval. See laps ei pruugi suuta maailma avastada, olles väga klammerdub. Sellise stiili võib kujundada vanem, kes on ebajärjepidev. Kolmas stiil on ebaturvaline-vältiv (*insecure avoidant*), kus indiviid ei otsi kontakti vanemaga ega suuda maailma avastada. Suhe luuakse tõrjuva vanema kaudu ega võimalda eneseusu teket.

Lisaks eelnevale klassifikatsioonile lisasid Main ja Solomon (1990) kaootilise kiindumusstiili (*desorganized/desoriented*), kus laps võib otsida lähedust, kuid võib selle katkestada hirmu või tardumise tõttu, mis esineb tihti siis, kui laps on hüljatud, väärkoheldud või vanemal endal on lahendamata traumasid. Kaootilist kiindumusstiili on tõlgendatud tõendina väärkohtlemise kohta, kuid juba klassifikatsiooni loojad on viidanud, et kaootilise stiiliga ei kaasne alati väärkohtlemist (Duschinsky, 2015).

Bowlby (1988) väitis, et kiindumusstiil, mis on kujunenud üheaastastel lastel, kipub püsima, sest vastava käitumisega laps kutsub ka vanemates esile korduvaid käitumismustreid, kuna turvalises kiindumussuhtes lapsega on vanematel vähem probleeme kui ebaturvalises kiindumussuhtes lapsega, kelle käitumine on vanemate jaoks stressitekitavam. Teooriat, et lapse (probleemne) käitumine mõjutab vanema käitumist, on püüdnud kinnitada ka Ohani, Leungi ja

Johnstoni (2000) ning Tharneri jt (2012) uuringud, kuid siiski pole piisavalt teavet, kas suhte iseloomu kujunemist põhjustavad rohkem lapsed või vanemad. Laste kiindumussuhte olemus on tähtis laste edasise arengu prognoosimiseks (Goodman & Scott, 2012). Turvaline kiindumussuhe imikueas kaitseb ärevuse tekkimise eest hilisemas elus, kuna turvalise kiindumussuhtega kaasneb sisemine enesekindlus, mis puudub ebaturvalises kiindumussuhtes lapsel (Bowlby, 1988). Turvalise kiindumussuhte kaitsvat mõju on kinnitanud ka hilisemad uuringud (nt, Dallaire & Weinraub, 2007; Tharner jt, 2012).

Nii kiindumussuhte taseme kui ka kiindumussuhte turvalisuse peamiseks mõjutajaks peetakse vanema tundlikkust (*sensitivity*) (nt, Ainsworth, 1974; Savage, 2014; Thornberry, Lizotte, Krohn, Farnworth, & Jang, 1991). Kuna Thornberry ei lähtu kiindumussuhte tõlgendamisel kiindumussuhte stiilidest (tõlgendades küll muus osas kiindumussuhet Bowlbyga sarnaselt), siis oletatakse käesolevas töös, et kiindumussuhte tugevuse tase Thornberry järgi kattub sisult Bowlby esitatud turvalise kiindumussuhtega, mistõttu neid käsitletakse käesolevas töös samasisulisena.

Varasemad uuringud on leidnud kiindumussuhte kujunemisel mitmeid mõjutajaid – lapse isiksus, oskused ja käitumine (avaldades mõju vanema tundlikkusele ning seeläbi laste ja nende vanemate edasisele suhtele) (Savage, 2014). Kuna vanema tundlikkus on võrreldes lapse kaasasündinud isiksusega sekkumise kaudu mõjutatavam, siis on vanema käitumise mõistmine kiindumussuhte uurimisel preventsiiooni rakendamiseks oluline (Savage, 2014). Eelnevat kinnitab ka Dieneri jt (2003) uuring, kus ema tundlikkust ja lapsele eakohaste mänguasjade võimaldamist seostati turvalisema kiindumussuhtega. On vastuolulisi andmeid selle kohta, kas lapse temperament mõjutab kiindumussuhet. Viidates Bakermans-Kranenburgile ja Van Ijzendoornile (*in press*), ei leidnud Tharner jt (2012) seost temperamendi ja kiindumussuhte vahel. Siiski väitsid Diener, Nievar ja Wright (2003) oma uuringus, et ema depressioon ja oma lapse keerulisena (*child difficulty*) tajumine seostusid vähem turvalise kiindumussuhtega. Kuna keerulise lapse mõistet seostatakse lapse keerulise temperamendiga (nt, Chess, Thomas, & Korn, 1982; Diener jt, 2003), (mis viitab, et keeruline laps on neurootilisem ja ebastabiilsem), võib oletada, et temperamendi ja kiindumussuhte vaheline seos eksisteerib. Diener jt (2003) väitsid, et vaesus ei ole ebaturvalise kiindumussuhte määrajaks, kuid kumulatiivsed riskifaktorid (vaesus ja madal haridustase) suurendasid ebaturvalise kiindumussuhte tõenäosust. Sama uurimus tõi välja, et ema kõrgem haridustase on seotud kiindumussuhte suurema turvalisusega. Madal sissetulek, ema vanus, lapse vanus ja sugu ning sünnijärjekord polnud kiindumussuhte kvaliteediga olulisel määral seotud (Diener jt, 2003). Lastehoius veedetud aeg võib mõjutada kiindumussuhet, muutes sisemisi töömudeleid (Sherman, Rice, & Cassidy, 2015). Bretherton ja Munholland (2008) põhjendavad sisemiste töömudelite muutumist sellega, et kiindumussuhte pikka aega kestva eemalviibimise korral võivad imikud oma

ootused kiindumussuhte käitumise suhtes alla suruda, mille tõttu imiku ootused kiindumussuhte saadavusest võivad muutuda (viidatud Sherman jt, 2015).

Käitumisprobleemid ja nende seos kiindumussuhtega

Käitumisprobleemidena vaadeldakse käesolevas töös käitumisi, mis on häirivad nii kodus kui sotsiaalses keskkonnas. Probleemseks käitumiseks (*disruptive problem behavior*) vanuses kuni viis eluaastat on peetud tõrksust, tähelepanuraskusi, emotsionaalseid probleeme nagu hirm ja depressioon, toitumisprobleeme (Gardner & Shaw, 2008), trotslikku käitumist autoriteedi suhtes, agressiivsust ja antisotsiaalset käitumist, mis kahjustab teiste inimeste õigusi, vara või isikut (Goodman & Scott, 2012). Käitumisprobleemidena on vaadeldud ka eksternaliseeritud käitumist (*externalizing behaviour*) ja internaliseeritud käitumist (*internalizing behaviour*) (nt, Fearon jt, 2010; Tharner jt, 2012). Fearon jt (2010) töid eelnevate uuringute põhjal välja, et eksternaliseeritud käitumist on defineeritud agressiooni, vastuhaku- ja käitumisprobleemide või vaenulikkusena (kas eraldiseisvalt või kombinatsioonis). Achenbach (1991) on eksternaliseeritud käitumist kirjeldanud väljapoole suunatud käitumisena, mis hõlmab selliseid probleeme nagu tähelepanuraskused, vähene eneseregulatsioon, antisotsiaalne käitumine, agressiivsus, delinkventsus ja teised kontrollimatud käitumised (viidatud Al-Yagon, 2015). Internaliseeritud käitumist on Achenbach (1991) kirjeldanud sissepoole suunatud käitumisena, mis hõlmab probleeme nagu sotsiaalne eemaletõmbumine, üksildus, depressioon, häbelikkus, ärevus, somaatilised kaebused ja teised „ülekontrollitud“ käitumised, kus laps end liigselt tagasi hoiab (viidatud Al-Yagon, 2015).

Käitumisprobleemidel on palju mõjutajaid. Early Child Care Research Network'i andmeil (2003) on uuritud lastehoiu mõju varastele käitumisprobleemidele, kusjuures leiti, et mida rohkem tunde veedeti imikueast 54 elukuuni lastehoius, mis ei sisaldanud emahoolt, seda rohkem esines käitumisprobleeme (viidatud Gardner & Shaw, 2008). Cyri jt (2014) uuringus leiti, et ema haridustase koos kiindumussuhtega mõjutasid lapse agressiivsust esimeses klassis, kusjuures ema madalam haridustase ja ebaturvaline kiindumussuhe seostusid lapse agressiivsuse kõrgemate näitajatega (Cyr jt, 2014). Fearoni jt (2010) uurimistulemused näitasid, et tugevam kiindumussuhte ja käitumisprobleemide vaheline seos esines just poiste valimites. Efektiivseimaks tõendus põhiseks mõjutajaks laste käitumisprobleemide vähendamisel on praegu vanemaharidus (*parent training*) (Coyne, 2013). Vanemaharidusprogrammid saavad parandada vanemate oskusi lapse juhtimisel, vähendades seeläbi perestressi ja laste käitumisprobleeme (Goodman & Scott, 2012).

Bowlby (1973) väitis, et lapsed, kellel ei teki sidet hooldajaga, loovad sisemised mudelid teistest kui mitteusaldusväärsetest isikutest, mis võib viia agressiivsuse kujunemiseni (viidatud Savage, 2014). Teooriat kinnitavad uuringud, milles kiindumussuhe on faktoriks, mis võib

prognoosida lapse tulevases elus emotsionaalsete ja käitumisprobleemide ning vägivaldsuse (nt, Cyr jt, 2014; Fearon jt, 2010; Savage, 2014; Tharner jt, 2012).

Dallaire ja Weinraubi (2007) uuringutulemused näitasid, et ema ja lapse ebaturvaline kiindumussuhe 36 kuu vanuses seostus agressiivse käitumisega klassikaaslaste suhtes. Tulemust kinnitasid Cyr jt (2014), kelle uuringus ebaturvaline kiindumussuhe üheaastasena ennustas olulisel määral lapse suuremat agressiivsust esimeses klassis. Fearon jt (2010) töid meta-analüüsis välja seose kiindumussuhte ebaturvalisuse ja eksternaliseeritud käitumisprobleemide vahel, kusjuures ebaturvalises kiindumussuhtes lapsed käitusid rohkem eksternaliseeritult. Tharneri jt (2012) uuringutulemustes seostus ebaturvalise kiindumussuhtega nii internaliseeritud kui ka eksternaliseeritud käitumine.

Lisaks sellele, et ebaturvalist kiindumussuhet on seostatud käitumisprobleemide esinemisega, on uuringud näidanud, et turvalises kiindumussuhtes lastel ei pruugi käitumisprobleeme tekkida tingimustes, kus nad ebaturvalise kiindumussuhte puhul tekiksid. (nt, Cyr jt; 2014 ;Tharner jt, 2012 jne). Kiindumussuhte turvalisus 15 kuu vanuselt kaitses lapsi ärevuse sümptomite ilmnemise eest perekonna kõrge stressitaseme tingimustes (Dallaire & Weinraub, 2007). Tugevad seosed kiindumussuhte ja käitumisprobleemide vahel on leitud kõrge riskiga valimites, kus lapsed on kogenud pereskkonnas mitmeid stressoreid nagu vaesus, vanemate abieluprobleemid või vanemate psühhopatoloogia (Tharner jt, 2012). Kiindumussuhte turvalisus imikueas puhverdas vanemliku stressi mõju laste emotsionaalsetele ja käitumisprobleemidele kolmeaastaselt (Tharner jt, 2012). See, kui kriitiline oli ema kolme kuni viiaastase lapse puhul, ennustas agressiivsust esimeses klassis nende laste puhul, kes olid aastasena ebaturvalises kiindumussuhtes (Cyr jt, 2014). Turvalises kiindumussuhtes laste puhul ema liigne kriitilisus agressiivsust ei ennustanud, seega turvalises kiindumussuhtes lapsed on vähem haavatavad mõju suhtes, mida põhjustab vanema liigne karmus (Cyr jt, 2014). Eelnevaga kooskõlas on Kochanska ja Kimi (2012) uuring, mis kinnitas, et ebaturvalises kiindumussuhtes laste puhul osutus vanemlik võimukasutamine antisotsiaalsuse ennustajaks. Turvalises kiindumussuhtes laste puhul vanemlik võimukasutamine antisotsiaalsust ei ennustanud (Kochanska & Kim, 2012).

Samas Savage (2014) tõi oma meta-analüüsis välja, et kuigi turvalises kiindumussuhtes lastel esines vähem agressiivsust kui ebaturvalisse-vältivasse kiindumussuhtesse kuuluvatel lastel, siis turvalises kiindumussuhtes lastel esines rohkem agressiivsust kui ebaturvalises-ambivalentes kiindumussuhtes lastel. Savage (2014) järeldas seega, et uurimustulemustest lähtuvalt pole eristus turvalise ja ebaturvalise kiindumussuhte vahel nii asjakohane kui ebaturvalise kiindumussuhte alakategooriate vahel. Ebaturvalise-vältiva ja ebaturvalise-ambivalentse kiindumusstiili puhul võib oletada ka eneseregulatsioonimehhanismide erinevust. Eneseregulatsioon hõlmab endas võimet

kontrollida impulsse ja emotsioonide väljendamist, seega eneseregulatsiooniraskustega lastel võivad ilmned probleemid, sealhulgas rohkem jonnihooe, ärrituvust ja vastuhakkavust, häiritust unes, söömisel, tähelepanus ja tegevuses (Gardner & Shaw, 2008). Viidates Mainile, pidas Bowlby (1988) lapse ebaturvalise-vältiva kiindumusstiili kujunemise põhjuseks lapse püüet hoida tagasi kontrolli kadumist impulsside ja emotsioonide üle, mistõttu ei pruugigi esineda puudusi eneseregulatsioonis, kuna laps on õppinud oma impulsse maha suruma ja kontrollima.

Eksternaliseeritud käitumisprobleemide ennustajaks on eelkõige peetud kaootilist kiindumusstiili (Fearon jt, 2010). Lisaks on kaootiline käitumine võõra olukorra katses osutunud psühhopaatoloogia ennustajaks keskmisest lapseest hilise noorukieani ning seda on seostatud suure agressiivsusega (Hesse & Main, 1999). Kuid on ka uuringuid, kus kaootiline kiindumusstiil teiste kiindumusstiilidega võrreldes rohkem probleeme ei ennustanud (nt, Tharner jt, 2012). Eelnevast ülevaatest on näha, et kiindumussuhte mõju käitumisprobleemidele on uuritud valdavalt eelkooli- ja varajases koolieas, kuid oluline on vaadelda kiindumussuhte ja käitumisprobleemide seost ka alla kolmeaastastel, kuna lapse käitumisprobleemid saavad alguse juba siis.

Käitumisprobleemid ja nende seos vanemliku pädevusega

Vanemlikku pädevust on defineeritud kui vanema rahulolu ja vanema tajutud efektiivsust lapsevanemana (Ohan, Leung, & Johnston, 2000). Vanemlikku pädevust on seotud vanema kindlusega tema võimes vastata kohaselt lapse vajadustele ja kaasata teda interaktiivsesse käitumisse (Donovan, Leavitt, & Walsh, 1990). Vanemliku pädevuse alajaotusi (rahulolu ja efektiivsust) on vaadeldud vanema enesehinnangu eri tahkudena (Ohan jt, 2000). Rahulolu on seletatud sellega, kuidas vanem endale meeldib (*self-liking*) ning efektiivsust, kui oskusi, mida vanem valdab (Ohan jt, 2000). Vanemliku pädevuse kohta käivad mõtted ja hinnangud võivad mõjutada vanema ja lapse vahelise suhte olemust ja kvaliteeti (Cook, 1993). Madalat vanemlikku pädevust on seostatud negatiivse reaktsiooniga lapse halvale käitumisele, kõrget vanemlikku pädevust on seostatud sooja, stabiilse ja rahulolu pakuva vanema ja lapse suhtega (Donovan jt, 1990). Madala vanemliku pädevusega vanemad võisid püüda reguleerida lapse käitumist, rakendades jõudu, last ähvardades või karistades, mis võis viia väärkohtlemiseni, kuid kõrgema vanemliku pädevusega vanemad kasutasid lapse vastuhakkamisel rohkem induktiivseid strateegiaid, sealhulgas halva käitumise tagajärgede selgitamist (Strickland & Samp, 2013). Kõrgema vanemliku pädevusega kaasnevad positiivsed vanemlikud oskused (näiteks lapse probleemhetkede ennetamine, koosmängimise võimaldamine) võisid olla eriti olulised väikelapse eas (esimesel kuni kolmandal eluaastal), suutes last eemal hoida probleemkäitumisest vanuses, mil lastel on piiratud eneseregulatsiooni oskused igavuse ja ahvatluste suhtes (Gardner & Shaw, 2008).

Uuringud annavad erinevaid tulemusi vanemliku pädevuse ja käitumisprobleemide vahelise seose kohta. Näiteks adopteeritud laste valimis ei seostunud kõrgem vanemlik pädevus vähesemate käitumisprobleemidega (Molina, Casonato, Ongari, & Decarli, 2014). Samuti ei näidanud Cyr'i jt (2014) uuringutulemused olulisi korrelatsioone vanemluse muutujate (vanema tajutud efektiivsus, kriitilisus ja positiivsus) ja lapse agressiivsuse vahel. Teistsugused tulemused olid Ohani jt (2000) uuringus, kus käitumisprobleemidega lapse kasvatamine mõjus negatiivselt vanemliku pädevuse komponentidele – tajutud efektiivsusele ja rahulolule vanemana. Samas vähesel rahulolu ja efektiivsusega vanem ei pruukinud vastata optimaalselt lapse vajadustele, soodustades edasisi käitumisprobleeme (Ohan jt, 2000). Ohani jt (2000) uuring näitas, et seos vanemliku pädevuse ja käitumisprobleemide vahel ei pruugi olla vaid ühesuunaline. Korrelatsioonianalüüs näitas Salari, Wellsi ja Sarkadi (2014) uuringus, et laste käitumisprobleemid olid positiivses korrelatsioonis ebaefektiivse vanemluse ja vanemate vaheliste konfliktidega ning negatiivses korrelatsioonis vanemliku pädevusega. Seega seostus kõrgem vanemlik pädevus vähesemate käitumisprobleemidega.

Vanemlik pädevus ja käitumisprobleemid võivad olla seotud ka läbi temperamendi, mille keerulisus ennustas kaheaastaste valimis agressiivsust; keerulise temperamendiga lapsed olid rohkem mõjutatud positiivse vanemluse puudumisest (Yaman, Mesman, van IJzendoorn, & Bakermans-Kranenburg, 2010). Keerulise temperamendiga laste vanemad, kellel oli lapsega turvaline kiindumussuhe, võisid tajuda suuremat stressi tingituna lapsekasvatuse vastutusest, kuid pikas plaanis tuldi tunnetega toime ja hoiti lapse käitumisprobleemid kontrolli all (Tharner jt, 2012). Lapse keerulist temperamenti tajusid ähvardavana madala vanemliku pädevusega vanemad, mis tõi kaasa väiksema pingutuse lapse keerulise temperamendiga toimetulekul (Donovan jt, 1990). Lisaks on võimalik, et just stressis emad tajuvad oma lapsi keerulisematena, samuti see, et keerulisemad lapsed põhjustavad vanemates suuremat stressi (Tharner jt, 2012). Eriti stressi puhul võis vanemliku rolli tajumine mõjutada vanemluse kvaliteeti (Raver & Leadbeater 1999). Vanema stressi on seostatud lapse käitumisprobleemidega koolieelikutel (Jansen jt, 2009). Probleemse käitumisega laste vanemad kogesid kõrgemat stressitaset, rohkem psühholoogilisi probleeme, abielulisi ebakõlasid ja olid kontrollgrupiga võrreldes vähem efektiivsed vanemlikus rollis (Shelton jt, 1998).

Kiindumussuhte seos vanemliku pädevusega

Savage (2014) järeltas uuringute põhjal, et tundlik ja reageeriv vanemlus (*sensitive and responsive parenting*) viib isikutevahelise dünaamikani, mida teatakse "turvalise kiindumussuhtena". Merceri ja Ferketichi (1990) uuringus osutus vanemlik pädevus peamiseks vanemliku kiindumuse ennustajaks. On tõenäoline, et mida tundlikum ja reageerivam vanem laste

vajaduste suhtes on, seda tõenäolisemalt kujuneb lapses turvaline kiindumussuhe ning positiivne ja reageeriv vanemlus jätkab lapse arengu mõjutamist positiivsel moel ka peale imikuiga (Dallaire & Weinraub, 2007).

Uuringud on näidanud, et noorukiea kiindumussuhte stiil oli ennustatud nende vanemate kasvatustiilist ja see ennustas psühhosotsiaalset kohanemist (Betts, Trueman, Chiverton, Stanbridge, & Stephens, 2013). Kaootilise kiindumussuhte stiili esinemise tõenäosus võõra olukorra katses võis suureneda vanemast eraldatuse korral (näiteks lastehoius, haiglas või lahutuse tõttu) (Duschinsky, 2015). Solomon ja George (2011) on ka dokumenteerinud, et pidev reeglipärasuse puudumine kasvukeskkonnas võis ennustada kaootilise kiindumussuhte avaldumist võõra olukorra katses. Kaootilise kiindumussuhte võib põhjustada ka vanem, kes tunneb end abitult, andes lapsele signaali, et teda ei suudeta kaitsta (Solomon & George, 1996). Samas vanema tundlikkus ei pruugi alati omada seost lapse kaootilisusega – paljud vanemad, kes näitavad üles hirmunud ja hirmutavat käitumist, võivad olla tundlikud ja reageerivad, olles ise läbi elanud väärkohtlemise või suurema kaotuse (sageli nimetatud „esimese generatsiooni efektiks”) (Hesse & Main, 2006). Laste puhul, kes ise pole kogunud vanemast ilmajäämist ega väärkohtlemist, vaadeldakse kaootilisust "teise põlvkonna efektina", mis on tingitud vanema traumast (Hesse & Main, 2006). Ema, kellel on lapsepõlves olnud probleemid kiindumussuhtega, võib püüda suhtuda lapsesse kui oma kiindumussuhtesse, millega laps pole küps toime tulema (Bowlby, 1988). Seegi võib viidata seosele vanemliku pädevuse ja kiindumussuhte stiili kujunemise vahel – kui vanem tunneks end oma rollis enesekindlamalt ja efektiivsemalt, siis võiks oletada, et kaootilist kiindumussuhte põhjustavad hirmusignaalid ei jõuaks lapseni. Lisaks võib oletada, et kõrge vanemliku pädevuse puhul suudab vanem tagada kasvukeskkonna, mis on reeglipärane ja panustada aspektidele, mis aitaksid kujundada turvalist kiindumussuhet.

Ebaturvalise kiindumussuhte puhul võib olla raske saavutada kõrget vanemlikku pädevust, kuna Ohani jt (2000) uuringute kohaselt tingisid käitumisprobleemid (mida seostatakse ebaturvalise kiindumussuhtega) vähesema vanema rahulolu ja efektiivsuse (kui vanemliku pädevuse komponendid). Seega võib osutada vajalikuks vanemliku pädevuse tõstmisega tegelemine just esimestel eluaastatel, soodustamaks turvalise kiindumussuhte kujunemist, kuna eeldatavasti seejärel on kiindumussuhe välja kujunenud, määrates suhte iseloomu ja hakates mõjutama vanemlikku pädevust. Seega jääb küsimus, kas kõrge vanemliku pädevusega kaasneb kõrge kiindumussuhte tase võrdselt igas vanuses.

Käesolev uurimus

Eelnevad uuringud näitavad, et käitumisprobleemidele avaldavad mõju nii kiindumussuhe

kui ka vanemlik pädevus, kusjuures ka vanemlik pädevus ja kiindumussuhe on omavahel seotud. Turvaline kiindumussuhe vähendab vanema negatiivse kasvatusstiili mõju, mille põhjal võiks oletada, et kiindumussuhe on olulisem näitaja käitumisprobleemide ennustamisel. Lisaks on kiindumussuhte kujunemisel olulisemaks peetud just esimesi eluaastaid (Bowlby, 1988). Seega, kui turvaline kiindumussuhe on jäänud tekkimata, ei pruugi hilisem oluline vanemliku pädevuse tõstmine mõjutada kiindumussuhet ja seeläbi käitumisprobleeme, samuti võivad olemasolevad käitumisprobleemid takistada vanemliku pädevuse tõstmist. Seega võib oletada, et edaspidiste käitumisprobleemide vähendamiseks on olulisim kiindumussuhte turvalisuse loomine esimestel eluaastatel vanemliku pädevuse kaasabil. Siiski ei saa kindlalt väita, et kiindumussuhte lõplik väljakujunemine toimubki esimese eluaasta jooksul, kuna O'Gorman (2012) vaatleb kiindumussuhet muutuvana, sõltudes lapse vajaduste muutumisest, millele vanem ei pruugi enam osata nii tundlikult vastata, mis võib omakorda avaldada mõju suhte muutumisele. Kiindumussuhte mõju käitumisprobleemidele on varasemalt uuritud nii koolieelikute seas (nt, Savage, 2014), esimese klassi lastel (nt, Cyr jt, 2014) kui ka teistes vanustes (nt, Tharner jt, 2012). Lisaks kiindumussuhte varajasele kujunemisele kipuvad ka käitumisprobleemid samal ajal avalduma. Lapse probleemne käitumine kasvab stabiilselt peale esimest eluaastat, samas kiire areng esimesel viiel eluaastal muudab keeruliseks normaalse ja ebanormaalse käitumise eristamise ja eakohaste kriteeriumide määramise (Gardner & Shaw, 2008). Füüsiline agressiivne käitumine võib mõnel lapsel hakata ilmnema esimese eluaasta lõpus, teistel kahe- või kolmeaastaselt (Tremblay, 2000). Enamik inimesi õpib agressiivsuse alternatiive kasutama enne kooli, seega on kõige mõttekam võtta vägivaldsuse ennetamisel sihtgrupiks koolieelikud (Tremblay 2006). Seetõttu võib oletada, et kui esimestel eluaastatel on probleemid veel oluliselt mõjutatavamad ja pööratavad, siis esimeses klassis käitumisprobleemide avaldumine võib tähendada suuremat probleemi. Arvestades, et kiindumussuhe koordineerib käitumist eelkõige olukorras, kus isik tajub hirmu ja ebakindlust (Fearon jt, 2010) ning lastehoid võib lapses ebakindlust põhjustada, siis on käesoleva töö valimisse valitud just kaheaastased.

Töö eesmärk on välja selgitada, kas käitumisprobleemide esinemisega kaasneb vähem vanemlikku pädevust või vähem turvalist kiindumussuhet.

Hüpoteesid

H1: Nii vanemlik pädevus kui ka kiindumussuhte turvalisus on kaheaastaste laste puhul negatiivses korrelatsioonis käitumisprobleemidega. Seda võib oletada varasemate uuringute põhjal, mis on välja toonud nii vanemliku pädevuse mõju käitumisprobleemidele (nt, Salari jt, 2014; Shelton jt, 1998) kui ka kiindumussuhte mõju käitumisprobleemidele (nt, Savage, 2014; Tharner jt, 2012) eri vanuses

laste puhul.

H2: Kiindumussuhte ja käitumisprobleemide vahel esineb tugevam korrelatsioon kui vanemliku pädevuse ja käitumisprobleemide vahel. Seda võib oletada, kuna kiindumussuhte turvalisus võib vähendada vanema negatiivse kasvatustiili mõju (nt, Cyr jt, 2014), muutes kiindumussuhte olulisemaks näitajaks käitumisprobleemide mõjutajana. Kuna pole ka selge, kas lapse käitumisprobleemid tingivad vähest vanemlikku pädevust või vastupidi, võib oletada, et positiivse lapse ja vanema vahelise suhte puhul (mida on turvaline kiindumussuhe), võib suhe ise tuua kaasa kõrgema vanemliku pädevuse, mistõttu olulisimaks vanemluse aspektiks võiks pidada just kiindumussuhet.

H3: Lastesõimes veedetud aeg on negatiivses korrelatsioonis kiindumussuhtega. Hüpotees tuleneb asjaolust, et lastehoius veedetud aja hulk on seotud käitumisprobleemide sagenemisega (viidatud Gardner & Shaw, 2008), ning lastesõime võimalikust negatiivsest mõjust kiindumussuhtele (viidatud Sherman jt, 2015) ning kaootilise kiindumussuhte esinemise sagedusest vanemast eraldatuse puhul (Duschinsky, 2015).

Meetod

Valim

Valimisse kuulusid kaheaastaste laste vanemad. Vastuseid laekus 179, millest andmeanalüüsis ei kasutatud 3 ankeeti, millest kaks olid suures osas täitmata ja ühe puhul oli üks isik täitnud ankeeti kahel korral. Vastanute seas oli kaheaastaste tüdrukute vanemaid 43% ning kaheaastaste poiste vanemaid 57%. 33%-l vanematest oli üks laps 40%-l oli 2 last, 21%-l 3 last, 4%-l 4 ning ülejäänutel 5 ja 6 last. Enamus vastanuist oli kõrgharidusega (57%), 21% oli keskeriharidusega, 17% keskharidusega ning 3,5% madalama haridustasemega. 16,5% vastanuist hindas majanduslikku toimetulekut väga lihtsaks, 32% üsna lihtsaks, 39% ei lihtsaks ega raskeks, 8% tuli toime mõningate raskustega ning 4% hindas toimetulekut väga raskeks. Osalenuist 14,7% oli osalenud mõnes vanemaharidusprogrammis ning 47% oleks soovinud osaleda. Lastehoius viibisid küsitletute kaheaastased lapsed nädalas 0–60 tundi. 8% vanemate lapsed ei viibinud üldse hoius, 14% viibis hoius 1 kuni 10 tundi; 14% küsitletuist viibis hoius 11 kuni 20 tundi; 18% küsitletuist viibis hoius 21 kuni 30 tundi; 34% küsitletuist viibis hoius 31 kuni 40 tundi; 9% küsitletuist viibis hoius 41 kuni 50 tundi.

Mõõtevahendid

"**Lapse ja vanema vaheline kiindumussuhe**" on 11-väiteline skaala, mis on kohandatud Hudsoni skaala järgi ("Lapse suhtumine emasse"), mõõtmaks kiindumust (Thornberry jt, 1991). Hudsoni skaala mõõdab täiskasvanu tajutud soojust, meeldimist ja vaenulikkuse puudumist lapse ja

vanema või peamise hooldaja vahel. (Thornberry jt, 1991). Kuna Hudsoni skaala on osutunud usaldusväärseks, kohandas Thornberry kolleegidega (1991) selle kujule, kus skoori ulatus jääb vahemikku 1–4 palli ning kõrgem tulemus näitab lähedasemat suhet lapse ja vanema vahel. Cronbachi alfa näitajad olid eri uurimuste puhul 0,82–0,87 (Thornberry jt, 1991). Kuna Bowlby (1988) kiindumuse turvalisuse tõlgendus kattub sisult Thornberry (1991) kiindumussuhte tugevusega, kasutatakse küsitlust mõõtmaks kiindumussuhet ja selle tugevust.

Käesoleva töö autor küsis lisaks mõned enda koostatud kiindumussuhet puudutavad küsimused, mida käsitletakse analüüsis eraldiseisvalt. Lisaküsimuste koostamisel on lähtutud turvalise ja mitteturvalise kiindumussuhte erisusest (näiteks „Teie lapsel on Teiega vähe pilkkontakti“) ning vanema tundlikkusest (näiteks „Te mõistate oma lapse tundeid“) kui peamisest kiindumussuhte mõjutajast ning turvalisuse kujundajast (vt lisa 1). Arvutati koguskoor, kus kõrgem tulemus peaks näitama suuremat vanema tundlikkust ja kiindumussuhte turvalisust.

"Tugevuste ja raskuste küsimustik" (*Strengths and Difficulties Questionnaire – SDQ*), mis aitab määrata laste emotsionaalsete ja käitumisprobleemide olemasolu, on 25 küsimusega, mis on välja töötatud Goodmani (1997) poolt. Küsimustik on mõeldud hindama käitumisprobleemide ja psühhopaatoloogia esinemist 2 kuni 17aastastel, seda saavad täita lapsevanemad ja õpetajad. Reliaablus on tunnustatud rahuldavaks (sisemine kooskõla Cronbachi alfa 0,73), kordustesti puhul korrelatsioon 4–6 kuu pärast 0,62. Näitajad üle 90 protsentiili osutavad võimalust eraldiseisva psüühikahäire diagnoosimiseks. Kõikide raskuste üldskoor saadakse alaskaalade summeerimisel, jättes sealjuures välja prosotsiaalse käitumise skaala. Alajaotused on emotsionaalsed probleemid, käitumisprobleemid, hüperaktiivsus, suhted kaaslastega ja prosotsiaalsus. Üldskoor jääb vahemikku 0–40 palli. Kahe- kuni neljaaastaste puhul loetakse skoori kuni 12 keskmisele lähedaseks, 13–15 kergelt kõrgeks, 16–18 kõrgeks ja 19–40 väga kõrgeks. Prosotsiaalsuse alajaotuse puhul on tulemust alla 12 hinnatud keskmisest madalamaks. See mõõtevahend on kasutusel mitmes keeles (nt, Goodman, Ford, Simmons, Gatward, & Meltzer, 2000; Goodman, 2001). Tugevuste ja raskuste küsimustik, mis hindab käitumisprobleemide esinemist, on adapteeritud eesti keelde (<http://www.sdqinfo.com/py/sdqinfo/b3.py?language=Estonian>). Käesolevas töös kasutati küsimustiku versiooni, milles vanemad täidavad küsimustiku oma kahe- kuni neljaaastase lapse käitumise osas.

"Vanemliku pädevuse skaala" (*The Parenting Sense of Competency Scale – PSOC*) on loodud Gibaud-Wallstoni poolt 1978 ning täiendatud Gilmore ja Cuskelly (2008) poolt, mõõtmaks vanemlikku pädevust alla 17-aastaste laste vanemate puhul. PSOC on 16 väitega kvantitatiivne enesearuande küsimustik, mis jaguneb alaskaaladeks, mis mõõdavad vanema rahulolu ja efektiivsust. Üldskoori arvutamisel summeeritakse kõigile 16 väitele antud hinnangud. Skoori

võimalik ulatus on 16–96 palli, kus kõrgem skoor viitab lapsevanema kõrgemale hinnangule vanemliku pädevuse osas (Edovaldi ja Roosa, 2011).

Skaala faktorstruktuuri osas on läbi viidud mitmeid uuringuid (nt, Johnston & Mash, 1989; Ohan jt, 2000). Analüüsid on varasemalt näidanud rahuldavat eel- ja järeltesti reliaablust (Cronbachi alfa näitaja ulatus vahemikus 0,46 ja 0,86) ja märkimisväärset pöördelist seost PSOC-i ja *Child Behaviour Checklist*i (Achenbach, 1991) vahel (Johnston & Mash, 1989). Nii kiindumussuhte küsimustik kui "Vanemliku pädevuse skaala" on Edovaldi ja Roosa (2011) poolt tõlgitud eesti keelde ning kontrollitud tõlge-tagasitõlge meetodil ja hinnatud ekspertide poolt. Ekspertide poolt tagasitõlgetele antud keskmised hinnangud eri väidete osas jäid 5-pallisel skaalal vahemikku 3,17–5 palli, keskmine hinne kogu skaala semantiisele vastavusele oli 4,41 (Edovald & Roosa, 2011).

Protseduur

Küsitlused edastati kaheaastaste laste vanematele, kelleni oli võimalik jõuda läbi suhtlusvõrgustiku *Facebook* ning läbi küsimustike edastamise Tallinna, Tartu ja Pärnu lastesõimedesse 2015./2016. õppeaastal. Küsitluse link saadeti kõikidesse Tallinna, Tartu ja Pärnu lasteasutustesse, kus oli Haridusameti andmeil rühmi kaheaastastele. Kõikide lasteasutustega võeti meili teel ühendust ja paluti edastada küsitluse juurde viiv link kaheaastaste laste vanematele. Lisaks jagas töö autor küsitlust tuttavate seas. Küsitluse kaaskirjas oli uurimuse sisu ja osalemise vabatahtlikkust puudutav teave vanematele ning kinnitati, et küsitlusega kogutud andmeid käsitletakse konfidentsiaalsena.

Andmeanalüüs

Andmete analüüsiks kasutati programmi SPSS 24 ja STATISTICA 8. Andmeanalüüsis keskenduti vanemliku pädevuse, kiindumussuhte ja käitumisprobleemide vahelistele korrelatsioonidele.

Tulemused

Vanemliku pädevuse ja kiindumussuhte seos lapse käitumisprobleemidega (H1)

Tabelis 1 on toodud kogutud andmete kirjeldavad statistikud.

Tabel 1. *Kiindumussuhte, käitumisprobleemide ja nende alajaotuste, vanemliku pädevuse ja selle alajaotuste kirjeldavad statistikud*

	Miinumum	Maksimum	<i>M</i>	<i>SD</i>
Kiindumus	25	44	37,38	3,41
Käitumisprobleemid tervikuna	1	20	9,85	4,11
a) Prosotsiaalsus	3	10	6,87	1,6

	Miinumum	Maksimum	M	SD
b) Suhted kaaslastega	0	7	1,84	1,38
c) Hüperaktiivsus	0	9	3,76	1,91
d) Käitumisprobleemid	0	8	3,07	1,87
e) Emotsionaalsed probleemid	0	5	1,18	1,17
Vanemlik pädevus	30	93	71,48	9,62
a) Vanema rahulolu	14	53	38,22	6,53
b) Vanema efektiivsus	13	42	33,26	4,6

Tulemuste standardiseerimiseks teisendati andmed z-skoorideks. Kuna korrelatsiooni suund oli hüpoteesides oletatud, vaadeldi korrelatsioone ühepoolsetena (*one-tailed*). Statistiliselt olulised negatiivsed korrelatsioonid ilmnesisid nii vanemliku pädevuse ja käitumisprobleemide ($r=-0,48$, $p < 0,01$) kui ka kiindumuse turvalisuse ja käitumisprobleemide puhul ($r=-0,50$, $p < 0,01$).

Taustaandmetega (vanema haridustase, sissetulek, lapse sugu, laste arv, vanemaharidusprogrammis osalemine, mitmes laps) statistiliselt olulisi seoseid ei ilmnenu. Statistiliselt olulisel tasemel oli positiivne korrelatsioon vanemliku pädevuse ja kiindumussuhte vahel ($r=0,63$, $p < 0,01$).

Tabelis 2 on esitatud muutujate vahelised korrelatsioonid.

Tabel 2. Kiindumussuhte, käitumisprobleemide ja nende alajaotuste ning vanemliku pädevuse ja selle alajaotuste vahelised korrelatsioonid

	<u>Kiindumus</u>	<u>Käitumis-</u> <u>probleemid</u> <u>tervikuna</u>	a) Emotsio- naalsed probleemid	b) Käitumis- probleemid (alajaotus)	c) Hüper- aktiivsus	d) Suhted kaaslas- tega	e) Prosot- siaalsus	<u>Vanemlik</u> <u>pädevus</u>	a) Vanema efektiivsus
<u>Käitumisprobleemid</u> <u>tervikuna</u>	-0,499**								
a) Emotsionaalsed probleemid	-0,197**	0,531**							
b) Käitumisprobleemid (alajaotus)	-0,457**	0,690**	0,08						
c) Hüperaktiivsus	-0,423**	0,738**	0,140*	0,395**					
d) Suhted kaaslastega	-0,12	0,570**	0,428**	0,08	0,160*				
e) Prosotsiaalsus	0,290**	-0,328**	0	-0,274**	-0,286**	-0,209**			
<u>Vanemlik pädevus</u>	0,628**	-0,476**	-0,278**	-0,376**	-0,309**	-0,244**	0,208**		
a) Vanema efektiivsus	0,505**	-0,281**	-0,143*	-0,239**	-0,205**	-0,11	0,207**	0,803**	
b) Vanema rahulolu	0,570**	-0,503**	-0,309**	-0,387**	-0,311**	-0,283**	0,160*	0,907**	0,478**

Märkus: * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

Kiindumussuhte turvalisuse ja vanema tundlikkuse kohta töö autori poolt lisatud küsimused korreleerusid statistiliselt oluliselt käitumisprobleemide ($r=-0,51$, $p < 0,01$) ning kõikide käitumisprobleemide alajaotustega, vanemliku pädevuse ($r=0,58$, $p < 0,01$) ning selle alajaotustega ning ka kiindumussuhtega ($r=-0,6$, $p < 0,01$). Statistiliselt olulist korrelatsiooni ei esinenud kiindumussuhte lisaküsimustel hoius veedetud tundidega.

Kas kiindumussuhe on käitumisprobleemidega tugevamalt seotud kui vanemlik pädevus? (H2)

Korrelatsioonid kiindumussuhte ja käitumisprobleemide ning vanemliku pädevuse ja käitumisprobleemide vahel olid mõlemad statistiliselt olulised, kuid korrelatsioonid tugevuse poolest oluliselt ei eristunud. Seega töö teist hüpoteesi korrelatsioonide põhjal kinnitada ei saa. Selgitamiseks, millised näitajad on olulisimad käitumisprobleemide ennustamisel, viidi läbi lineaarne regressioonanalüüs *forward stepwise* meetodil. Sõltuvaks tunnuseks oli käitumisprobleemide koguskoor. Analüüs andis tulemuse, kus olulisimateks käitumisprobleemide ennustajateks olid kiindumussuhte (mõõdetuna lisaküsimustikuga), prosotsiaalsuse (käitumisprobleemide alajaotus) ning vanema rahulolu (negatiivsed) näitajad. Seega vähesem kiindumussuhte turvalisus ja vanema tundlikkus, vähene prosotsiaalsus ning vähene vanema rahulolu ennustasid rohkem käitumisprobleeme. Regressioonanalüüsi tulemused on esitatud tabelis 3. Statistiliselt oluliseks mõjutajaks regressioonanalüüsis ei osutunud lapse sugu, vanema haridustase, hoius veedetud tunnid, vanemlik efektiivsus, kiindumussuhe (mõõdetuna originaalküsimustikuga).

Tabel 3. Regressioonanalüüs, testimaks käitumisprobleemide ennustajaid

	<i>Beta</i>	<i>Std.Err. - of Beta</i>	B	<i>Std.Err. - of B</i>	t(172)	p
<i>Intercept</i>			10,99	1,3	8,44	<0,001
Kiindumus lisa	-0,19	0,08	-0,13	0,05	-2,37	<0,02
Prosotsiaalsus	-0,18	0,07	-0,22	0,08	-2,64	<0,01
Vanema rahulolu	-0,26	0,08	-0,07	0,02	-3,25	<0,001

$R = 0,47$ $R^2 = 0,22$ $Adjusted R^2 = 0,21$ $F(3,172) = 16,278$ p

Lastesõimes veedetud aja mahu seos käitumisprobleemidega (H3)

Statistiliselt olulisi korrelatsioone lastesõimes veedetud aja ja käitumisprobleemide vahel ei leitud. Tabelis 4 on esitatud korrelatsioonid lastehoius veedetud tundide, kiindumussuhte, käitumisprobleemide ja vanemliku pädevusega.

Tabel 4. Kiindumussuhte, vanemliku pädevuse ja käitumisprobleemide vahelised korrelatsioonid lastehoius veedetud tundidega

	Kiindumus	Vanemlik pädevus	Hoius veedetud tunnid
Vanemlik pädevus	0,628**		
Hoius veedetud tunnid	-0,02	-0,05	
Käitumisprobleemid	-0,499**	-0,476**	0,1
N	176	176	175

Märkus: * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

Arutelu

Käesoleva töö eesmärk oli uurida, milline on seos kiindumussuhte, vanemliku pädevuse ja käitumisprobleemide vahel kaheaastaste laste puhul ning mis on olulisem käitumisprobleemide ennustamisel – kas kiindumussuhe või vanemlik pädevus. Töö esimene hüpotees, mis väitis, et nii vanemlik pädevus kui ka kiindumussuhte turvalisus on kaheaastaste laste puhul negatiivses korrelatsioonis käitumisprobleemidega, leidis kinnitust. Statistiliselt olulised korrelatsioonid esinesid käitumisprobleemidel nii vanemliku pädevuse kui ka kiindumussuhtega. Lisaks esinesid statistiliselt olulised korrelatsioonid kõikide käitumisprobleemide alajaotuste ja ka vanemliku pädevuse alajaotuste vahel. Ainult käitumisprobleemide alajaotus *suhted kaaslastega* ei korreleerunud olulisel määral ei kiindumussuhte ega vanema efektiivsusega. *Suhted kaaslastega* näitajate eristumine üldisest võib olla tingitud asjaolust, et kaheaastane laps alles alustab sotsiaalsete suhete loomist, seega ei pruugi antud teema olla vanemate jaoks nii aktuaalne. Esimese hüpoteesi kinnitus oli kooskõlas ka eelnevate uuringutulemustega, mis on samuti leidnud, et vähesemate käitumisprobleemidega on seotud turvaline kiindumussuhe (nt, Cyr jt, 2014; Dallaire & Weinraub, 2007; Fearon jt, 2010; Tharner jt, 2012) ning kõrgem vanemlik pädevus (nt, Mercer & Ferketich, 1990; Ohan jt, 2000; Shelton jt, 1998).

Töö teine hüpotees, mis väitis, et kiindumussuhte ja käitumisprobleemide vahel esineb tugevam korrelatsioon kui vanemliku pädevuse ja käitumisprobleemide vahel, kinnitust ei leidnud. Korrelatsioonanalüüs näitas, et nii kiindumussuhe kui vanemlik pädevus olid käitumisprobleemidega statistiliselt oluliselt korrelatsioonis. Lisaks ilmnes statistiliselt oluline tugev korrelatsioon vanemliku pädevuse ja kiindumussuhte vahel, mis viitas nende ühisosale. Vanemliku pädevuse alajaotus *vanema rahulolu* ehk see, kui rahulolevalt vanem end oma rollis tajub ning kui palju ta endale meeldib (Ohan jt, 2000), kiindumussuhe (mõõdetuna lisaküsimustega) ja prosotsiaalsuse vähesed näitajad ennustasid regressioonanalüüsis kõige rohkem käitumisprobleeme. Vanema tundlikkus, kui üks olulisemaid kiindumussuhte kujunemise mõjutajaid (nt, Ainsworth, 1974; Savage, 2014) ning turvalist ja ebaturvalist kiindumussuhet eristavad näitajad olid põhilisteks teemadeks, mille mõõtmisele kiindumussuhte lisaküsimustik peamiselt keskendus. Seega võib vanema tundlikkust pidada turvalise kiindumussuhte, vanema rahulolu ja prosotsiaalsuse kõrval oluliseks ennustajaks, käitumisprobleemide esinemise suhtes. Kuna aga vanema rahulolu oli omakorda tugevalt seotud kiindumussuhtega, võib oletada, et tugev kiindumussuhe ja vanema rahulolu esinevad valdavalt koos. Seega, kui vanemal ja lapsel on kujunenud turvaline kiindumussuhe (tingituna vanema tundlikkusest), siis selline suhe pakubki vanemale suuremat rahulolu, mida kinnitavad ka eelnevad uuringud (nt, Savage, 2014). Samas võib

kõrgema rahuloluga vanemal kujuneda kõrgem tundlikkus, mille läbi luua turvalisem kiindumussuhe. Kuna käitumisprobleemide ennustamisel osutus oluliseks ka prosotsiaalsus, võib oletada, et lastega, kes teistest hoolivad, luuakse kergemini turvaline kiindumussuhe ning sellised lapsed võimaldavad vanemal kogeda suuremat vanema rahulolu. Samuti võib olla, et kõrge tundlikkuse ja rahuloluga vanemad loovad oma lastes paremad eeldused prosotsiaalsuse kujunemiseks, kuna laps, kellega vanem on tundlikult käitunud, on ka ise tundlik kaaslaste suhtes. Lisaks võib laste prosotsiaalsuse puudumine põhjustada ühiskondlikku halvaksapanu, (kuna lapsevanemad võivad oma lapse kasvatamise suhtes saada negatiivse tagasiside ja kriitika osaliseks, kuna laps ei käitu ootuspäraselt kaaslaste suhtes), mis võib mõjuda negatiivselt vanema enesehinnangule. Vanema rahulolu on aga nähtud enesehinnangu tahuna (Ohan jt, 2000). Seega ühiskondlik hukkamõist lapse prosotsiaalsuse puudumise tõttu võib suurendada läbi vanema rahulolu vähenemise lapse käitumisprobleemide esinemist. Teisalt võib lapse prosotsiaalsus tuua kaasa ühiskonna heakskiidu, (kuna vanem saab positiivset tagasisidet oma lapse kohta), mis saab tõsta vanema rahulolu, läbi mille vähenevad lapse käitumisprobleemid.

Vanemliku pädevuse alajaotus *vanema efektiivsus*, mis sisaldab endas vanema oskusi lapse kasvatamisel (Ohan jt, 2000), osutus nõrgemalt seotuks nii käitumisprobleemide kui kiindumussuhtega, mis võib viidata sellele, et vanema hinnang oma reaalsele oskustele ja sellele, kuidas ta vanemana hakkama saab, pole nii oluline kui see, kui rahul vanem oma vanemaks olemisega on. Siiski ei saa efektiivsuse olulisust alahinnata, arvestades, et rahulolu ja efektiivsus on omavahel korrelatsioonis, mistõttu kõrgem rahulolu seostub kõrgema efektiivsusega.

Kui vanema tundlikkuse mõju käitumisprobleemidele oli kooskõlas varasemate uuringutega (Savage, 2014), siis taustaandmed, milleks olid lapse sugu (Fearon jt, 2010), vanema haridustase, sissetulek, laste arv ja sünnijärjekord (Diener jt, 2003), vanemaharidusprogrammides osalemine (Coyne, 2013) varasemate uuringute tulemusi ei korranud ning ei olnud käitumisprobleemide esinemisega seotud. See, et vanemaharidusprogrammides osalemise ja käitumisprobleemide vahel seost ei esinenud, võis olla tingitud ka asjaolust, et vastanud osalesid erinevates koolitusprogrammides.

Töö kolmas hüpotees, et lastehoius veedetud aja maht on negatiivses korrelatsioonis kiindumussuhtega, kinnitust ei leidnud. Siin võib põhjuseks olla asjaolu, et hoius veedetud aeg võib mõjuda erinevalt erineva temperamendi ja kiindumusstiiliga lastele. Kui võõra olukorra katse puhul peaks ema lahkudes ärevusse sattuma nii turvalises kiindumussuhtes kui ka ebaturvalises-ambivalentes kiindumussuhtes laps, siis ei pruugi seda teha vältivas kiindumussuhtes laps ning kaootilise kiindumusstiili puhul on see raskesti ennustatav (Main & Solomon, 1990).

Impulsikontroll – see kuidas laps suudab emast eemal olekust tingitud impulsse alla suruda

(Bowlby, 1988) võib olla lisanduvaks mõjutajaks. Samuti võib vanema otsust laps lastehoidu viia mõjutada kiindumusstiil, kuna eaturvalises-ambivalentes ja kaootilises kiindumussuhtes last võib olla oluliselt keerulisem lastehoiuga kohanema saada. Lisaks võib vanema otsust kaheaastane laps lastehoidu panna mõjutada muudki asjaolud (majanduslik olukord jm). Seega oleks antud hüpoteesi kinnitamiseks vaja määrata kiindumusstiilid ja uurida ka lapse temperamenti. Lisaks võib vanema lapse käitumisprobleemide raporteerimine osutada ebatäpseks, kuna vanem ei pruugi olla piisavalt teadlik käitumisprobleemidest kaheaastase puhul, juhul kui laps veedab suure osa ajast lastehoius.

Uuringu puudusena võib välja tuua võimaliku kallutatuse, kuna valim oleks võinud olla piiritletum (näiteks vanemad, kes on käitumisprobleemide tõttu pöördunud psühholoogi poole, mis oleks valimina määratlenudki käitumisprobleemidega lapsed). Kuna küsitlusi täitsid lapsevanemad, võis see kaasa tuua sotsiaalselt soovitava vastamise. Võimalik kallutatus võib avalduda ka selles, et vastajad olidki peamiselt kõrge vanema rahuloluga, kuna vastajate keskmine vanemlik pädevus oli kõrge võrreldes eeldatava keskmisega. Küsitletute keskmine tulemus käitumisprobleemide puhul näitas, et keskmiselt esinevad käitumisprobleemid normaalsuse piirides (piirialane algab tulemusest 12). Käitumisprobleemide alajaotuste keskmised näitavad, et prosotsiaalsus on veidi vähesem, võrreldes eeldatava keskmisega, teised alajaotused jäävad keskmisele lähedastesse piiridesse.

Töö teiseks puuduseks võib tuua kiindumussuhte küsimustiku, mis ei võimaldanud määrata kiindumusstiile, mis oleks võinud anda rohkem informatsiooni.

Edaspidi oleks oluline välja uurida lapse temperamendi osatähtsus käitumisprobleemide esinemisel. Samuti oleks käesolevaid tulemusi hea võrrelda teise vanusegrupiga, selgitamaks kas kiindumussuhte, vanemliku pädevuse ja käitumisprobleemide seos erineb kaheaastastel ja esimese klassi lastel, kes peaksid käitumises olema juba prosotsiaalsemad. Lisaks peaks uurima selle seose muutumist ajas. Vastuseta jäi ka küsimus, mis suunas on seotud vanema rahulolu prosotsiaalsusega.

Olulisima tulemusena võib välja tuua käitumisprobleeme ennustavate näitajate väljatoomise (vähene vanema rahulolu, vähene vanemlikust tundlikkusest mõjutatud kiindumussuhe ja selle turvalisuse vähesus ning lapse vähene prosotsiaalsus). Oluline on teave, et kaheaastaste laste puhul on kiindumussuhe ja vanemlik pädevus käitumisprobleemidega üheväärselt seotud.

Kasutatud kirjandus

Achenbach, T. M. (1991). Manual for the child behavior checklist: 4–18 and 1991 profile.

Burlington.

Ainsworth, M. S. (1974). The Development of Infant-Mother Attachment. A Final Report of the Office of Child Development.

Ainsworth, M. D. (1969). Object relations, dependency, and attachment: A theoretical review of the

- infant-mother relationship. *Child Development*, 40(4), 969-1025. doi:10.2307/1127008
- Al-Yagon, M. (2015). Externalizing and internalizing behaviors among adolescents with learning disabilities: Contribution of adolescents' attachment to mothers and negative affect. *Journal Of Child And Family Studies*, 24(5), 1343-1357. doi:10.1007/s10826-014-9942-3
- Betts, L. R., Trueman, M., Chiverton, L., Stanbridge, A., & Stephens, J. (2013). Parental rearing style as a predictor of attachment and psychosocial adjustment during young adulthood. *Journal Of Social And Personal Relationships*, 30(6), 675-693. doi:10.1177/0265407512465998
- Bowlby, J. (1988). *A secure base: Clinical applications of attachment theory*. London: Routledge.
- Cassidy, J., Jones, J. D., & Shaver, P. R. (2013). Contributions of attachment theory and research: A framework for future research, translation, and policy. *Development And Psychopathology*, 25(4, Pt 2), 1415-1434. doi:10.1017/S0954579413000692
- Chess, S., Thomas, A., & Korn, S. J. (1982). The Reality of Difficult Temperament. *Merrill-Palmer Quarterly (1982-)*, (1), 1.
- Cook, W. L. (1993). Interdependence and the interpersonal sense of control: An analysis of family relationships. *Journal of Personality and Social Psychology*, 64, 587-601.
- Coyne, J. (2013). Parenting from the outside-in: Reflections on parent training during a potential paradigm shift. *Australian Psychologist*, 48(5), 379-387.
- Cyr, M., Pasalich, D. S., McMahon, R. J., & Spieker, S. J. (2014). The longitudinal link between parenting and child aggression: The moderating effect of attachment security. *Child Psychiatry And Human Development*, 45(5), 555-564. doi:10.1007/s10578-013-0424-4
- Dallaire, D. H., & Weinraub, M. (2007). Infant-mother attachment security and children's anxiety and aggression at first grade. *Journal Of Applied Developmental Psychology*, 28(5-6), 477-492. doi:10.1016/j.appdev.2007.06.005
- Diener, M. L., Nievar, M. A., & Wright, C. (2003). Attachment security among mothers and their young children living in poverty: Associations with maternal, child, and contextual characteristics. *Merrill-Palmer Quarterly*, 49(2), 154-182. doi:10.1353/mpq.2003.0007
- Duschinsky, R. (2015). The emergence of the disorganized/disoriented (D) attachment classification, 1979–1982. *History Of Psychology*, 18(1), 32-46. doi:10.1037/a0038524
- Donovan, W. L., Leavitt, L. A., & Walsh, R. O. (1990). Maternal Self-Efficacy: Illusory Control and Its Effect on Susceptibility to Learned Helplessness. *Child Development*, (5), 1638.
- Edovald, T., Roosa, A. (2011). Gordoni perekooli mõjust viie koolituse näitel.
- Fearon, R. P., Bakermans-Kranenburg, M. J., van IJzendoorn, M. H., Lapsley, A., & Roisman, G. I. (2010). The significance of insecure attachment and disorganization in the development of

children's externalizing behavior: A meta-analytic study. *Child Development*, 81(2), 435-456. doi:10.1111/j.1467-8624.2009.01405.x

Gardner, F., & Shaw, D. S. (2008). Behavioral problems of infancy and preschool children (0-5). In M. Rutter, D. Bishop, D. Pine, S. Scott, J. Stevenson, E. Taylor, ... A. Thapar (Eds.), *Rutter's child and adolescent psychiatry (5th ed.)* (pp. 882-893). Wiley-Blackwell. doi:10.1002/9781444300895.ch53

Gilmore, L. & Cuskelly, M. (2008). Factor structure of the Parenting Sense of Competence scale using a normative sample. *Child: Care, health and development*, 35(1), 48–55

Goodman, R., & Scott, S. (2012). *Child and adolescent psychiatry (3rd ed.)*. Wiley-Blackwell. doi:10.1002/9781118340899

Goodman, R. (2001). Psychometric properties of the Strengths and Difficulties Questionnaire. *Journal Of The American Academy Of Child & Adolescent Psychiatry*, 40(11), 1337-1345.

Goodman, R., Ford, T., Simmons, H., Gatward, R., & Meltzer, H. (2000). Using the Strengths and Difficulties Questionnaire (SDQ) to screen for child psychiatric disorders in a community sample. *The British Journal Of Psychiatry*, 177(5), 534-539. doi:10.1192/bjp.177.6.534
doi:10.1097/00004583-200111000-00015

Hesse, E., & Main, M. (2006). Frightened, threatening, and dissociative parental behavior in low-risk samples: Description, discussion, and interpretations. *Development And Psychopathology*, 18(2), 309-343. doi:10.1017/S0954579406060172

Hesse, E., & Main, M. (1999). Second-generation effects of unresolved trauma in nonmaltreating parents: Dissociated, frightened, and threatening parental behavior. *Psychoanalytic Inquiry*, 19(4), 481-540. doi:10.1080/07351699909534265

Jansen, P. W., Raat, H., Mackenbach, J. P., Jaddoe, V. V., Hofman, A., Verhulst, F. C., & Tiemeier, H. (2009). Socioeconomic inequalities in infant temperament. *Social Psychiatry & Psychiatric Epidemiology*, 44(2), 87-95. doi:10.1007/s00127-008-0416-z

Johnston, C., & Mash, E. J. (1989). A Measure of Parenting Satisfaction and Efficacy. *Journal Of Clinical Child Psychology*, 18(2), 167.

Kochanska, G., & Kim, S. (2012). Toward a new understanding of legacy of early attachments for future antisocial trajectories: Evidence from two longitudinal studies. *Development And Psychopathology*, 24(3), 783-806. doi:10.1017/S0954579412000375

Lee, S. (2003). Testing Thornberry's interactional theory: the reciprocal relations.

Main, M., & Solomon, J. (1990). Procedures for identifying infants as disorganized/disoriented during the Ainsworth Strange Situation. In M. T. Greenberg, D. Cicchetti, E. M. Cummings,

- M. T. Greenberg, D. Cicchetti, E. M. Cummings (Eds.) , *Attachment in the preschool years: Theory, research, and intervention* (pp. 121-160). Chicago, IL, US: University of Chicago Press.
- Mercer, R. T., & Ferketich, S. L. (1990). Predictors of parental attachment during early parenthood. *Journal Of Advanced Nursing, 15*(3), 268-280.
- Molina, P., Casonato, M., Ongari, B., & Decarli, A. (2014). Early deprivation and behavioural adaption in a sample of Italian adopted adolescents. *Today's Children Are Tomorrow's Parents, 37*/3824-32.
- O'Gorman, S. (2012). Attachment theory, family system theory, and the child presenting with significant behavioral concerns. *Journal Of Systemic Therapies, 31*(3), 1-16.
doi:10.1521/jsyt.2012.31.3.1
- Ohan, J. L., Leung, D. W., & Johnston, C. (2000). The Parenting Sense of Competence scale: Evidence of a stable factor structure and validity. *Canadian Journal Of Behavioural Science/Revue Canadienne Des Sciences Du Comportement, 32*(4), 251-261.
doi:10.1037/h0087122
- Raver, C. C., & Leadbeater, B. J. (1999). Mothering under pressure: Environmental, child, and dyadic correlates of maternal self-efficacy among low-income women. *Journal Of Family Psychology, 13*(4), 523-534. doi:10.1037/0893-3200.13.4.523
- Salari, R., Wells, M. B., & Sarkadi, A. (2014). Child behaviour problems, parenting behaviours and parental adjustment in mothers and fathers in Sweden. *Scandinavian Journal Of Public Health, 42*(7), 547-553. doi:10.1177/1403494814541595
- Savage, J. (2014). The association between attachment, parental bonds and physically aggressive and violent behavior: A comprehensive review. *Aggression And Violent Behavior, 19*(2), 164-178. doi:10.1016/j.avb.2014.02.004
- Shelton, T. L., Barkley, R. A., Crosswait, C., Moorehouse, M., Fletcher, K., Barrett, S., & ... Metevia, L. (1998). Psychiatric and psychological morbidity as a function of adaptive disability in preschool children with aggressive and hyperactive-impulsive-inattentive behavior. *Journal Of Abnormal Child Psychology, 26*(6), 475-494.
doi:10.1023/A:1022603902905
- Sherman, L. J., Rice, K., & Cassidy, J. (2015). Infant capacities related to building internal working models of attachment figures: A theoretical and empirical review. *Developmental Review, 37*109-141. doi:10.1016/j.dr.2015.06.001
- Solomon, J., & George, C. (2011). The Disorganised Attachment-Caregiving System. In Judith Solomon & Carol George (Eds.), *Disorganized attachment & caregiving* (pp. 25–51), NY:

Guilford Press.

- Solomon, J., & George, C. (1996). Defining the caregiving system: Toward a theory of caregiving. *Infant Mental Health Journal*, 17(3), 183-197. doi:10.1002/(SICI)1097-0355(199623)17:3<183::AID-IMHJ1>3.0.CO;2-Q
- Strickland, A. L., & Samp, J. A. (2013). Parental Competence and Maltreatment: The Curvilinear Influence of Plan Complexity. *Journal Of Interpersonal Violence*, 28(5), 997. doi:10.1177/0886260512459378
- Tharner, A., Luijk, M. M., van IJzendoorn, M. H., Bakermans-Kranenburg, M. J., Jaddoe, V. V., Hofman, A., & ... Tiemeier, H. (2012). Infant attachment, parenting stress, and child emotional and behavioral problems at age 3 years. *Parenting: Science And Practice*, 12(4), 261-281. doi:10.1080/15295192.2012.709150
- Thornberry, T. P., Lizotte, A. J., Krohn, M. D., Farnworth, M., & Jang, S. J. (1991). Testing interactional theory: An examination of reciprocal causal relationships among family, school, and delinquency. *Journal of Criminal Law and Criminology*, 82(1), 3-35.
- Tremblay, R. E. (2006). Prevention of Youth Violence: Why not Start at the Beginning?. *Journal Of Abnormal Child Psychology*, 34(4), 481-487. doi:10.1007/s10802-006-9038-7
- Tremblay, R. E. (2000). The development of aggressive behaviour during childhood: What have we learned in the past century?. *International Journal Of Behavioral Development*, 24(2), 129. doi:10.1080/016502500383232
- Yaman, A., Mesman, J., van IJzendoorn, M. H., & Bakermans-Kranenburg, M. J. (2010). Parenting and toddler aggression in second-generation immigrant families: The moderating role of child temperament. *Journal Of Family Psychology*, 24(2), 208-211. doi:10.1037/a0019100

Lisa 1. Kiindumussuhte küsimustikule lisatud küsimused

Teie laps põhjustab Teis stressi

Te mõistate oma lapse tundeid

Teil on kerge oma last lohutada

Kui Teie laps on hirmunud, otsib ta Teie lähedust

Te kardate, et ei saa oma lapsega hakkama

Kui Teie laps on ärev, reageerite talle ruttu

Teie lapsel on Teiega vähe pilk-kontakti

Teie lapsele ei meeldi Teid kallistada

Käesolevaga kinnitan, et olen korrekselt viidanud kõigile oma töös kasutatud teiste autorite poolt loodud kirjalikele töödele, lausetele, mõtetele, ideedele või andmetele. Olen nõus oma töö avaldamisega Tartu Ülikooli digitaalarhiivis DSpace.

/Sheila Kolk/